

BERNADETTA ZAWILIŃSKA

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Polska
Cracow University of Economics, Poland

Metody badania ruchu turystycznego i konsumpcji usług turystycznych w polskich parkach narodowych

Methods of analysing tourist traffic and the consumption of tourist services in Polish national parks

Streszczenie: Artykuł ma charakter przegląadowy, jego celem jest charakterystyka zakresu problemowego oraz metodyki prowadzenia badań ruchu turystycznego i konsumpcji usług turystycznych w polskich parkach narodowych. Pracę oparto na analizie materiałów zastanych oraz wywiadach z osobami odpowiedzialnymi za monitoring ruchu turystycznego i/lub działalność naukową w każdym z parków. W pierwszej kolejności uwagę skupiono na metodach pomiaru ruchu turystycznego, będącego podstawą do prowadzenia dalszych badań o charakterze jakościowym. Zwrócono uwagę na duże zróżnicowanie metodyczne w tym zakresie, które powoduje, że publikowane dane dotyczące poszczególnych parków narodowych nie są porównywalne. W dalszej części pracy dokonano przeglądu badań prowadzonych wśród turystów. Zaobserwowano charakterystyczny dla zdecydowanej większości parków brak ciągłości badań oraz brak koordynacji w zakresie stosowanej metodyki, które utrudniają lub uniemożliwiają opracowywanie analiz w szerszych skalach czasowych i przestrzennych (dla wielu parków). Problematyka badawcza jest zróżnicowana, liczne są prace określające profil turystów odwiedzających poszczególne parki narodowe, a także ich aktywność przestrzenną i motywy przyjazdów. Sporadycznie natomiast podejmowane są analizy preferencji i zachowań konsumpcyjnych gości na miejscowych rynkach turystycznych oraz zmian zachodzących w tym zakresie, a także oceny ekonomicznego znaczenia turystyki w rozwoju lokalnym.

Abstract: This work is a review paper aimed to identify the research area and methodology of analysing tourist traffic and the consumption of tourist services in Polish national parks. The study is based on desk research and interviews with persons responsible for monitoring tourist traffic and/or research work in particular parks. The paper focuses on the methods of measuring tourist traffic – a basis for conducting further qualitative research. Attention is given to the diversified methodology in this area, which results in inconsistent information in published data concerning particular national parks. The further part of the work presents a review of research studies conducted among tourists. The majority of parks lack continuous studies and coordinated methodology, which hinders analyses carried out in a broader time and space frame (for many parks). The range of research issues is diversified, and there are a number of works which identify the profile of tourists visiting particular parks, as well as their space-related behaviour and motivation. However, there are few analyses focused on visitors' preferences and consumer behaviour in local tourism markets and changes in this area, or assessments of the economic significance of tourism in local development.

Słowa kluczowe: metody badań; monitoring ruchu turystycznego; parki narodowe; turystyka
Keywords: monitoring of tourism; national parks; research methods; tourism

Otrzymano: 31 sierpnia 2021

Received: 31 August 2021

Zaakceptowano: 14 września 2021

Accepted: 14 September 2021

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Zawilińska, B. (2021). Metody badania ruchu turystycznego i konsumpcji usług turystycznych w polskich parkach narodowych. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 41–61, doi: <https://doi.org/10.24917/20801653.353.3>

WSTĘP

Parki narodowe obejmują cenne pod względem przyrodniczym obszary, które wyróżniają się często wysoką atrakcyjnością turystyczną. Przyjazdy turystów na te tereny wywierają duży wpływ zarówno na przyrodę i możliwości jej ochrony, jak również na miejscowe społeczności i lokalną gospodarkę. Prowadzenie wieloaspektowych badań ruchu turystycznego jest niezbędne dla skutecznego zarządzania parkami narodowymi (Eagles, McCool, 2002; Lockwood, Worboys, Kothari, 2012). W szczególności prowadzi do rozpoznania zagrożeń dla środowiska przyrodniczego, co daje możliwość przeciwdziałania negatywnym skutkom lub ich łagodzenia. Dostarcza także informacji niezbędnych do zarządzania ruchem turystycznym i zapobiegania konfliktom przestrzennym, planowania inwestycji, dostosowania infrastruktury i oferty turystycznej do potrzeb i oczekiwań odwiedzających. Dzięki informacji o społecznych i ekonomicznych efektach przyjazdów sprzyja maksymalizacji korzyści w tym zakresie oraz budowaniu poparcia mieszkańców dla funkcjonowania parków. Szeroką argumentację dotyczącą potrzeb prowadzenia badań w zakresie turystyki w obszarach chronionych przedstawiają m.in. Cessford, Muhar, 2003; Eagles, 2002; Kajala i in., 2007; Leung i in., 2018; Spenceley i in., 2021. Zdaniem Spenceley i in. (2021) tylko wówczas, gdy zarządzający obszarami chronionymi poznają liczbę gości, zrozumieją ich zachowania oraz generowane przez nich dochody i koszty, będą mogli podejmować świadome decyzje dotyczące strategii i planów zarządzania turystyką.

Cessford i Muhar (2003), Jodłowski (2020) oraz Kajala i in. (2007) zauważają, że w krajach europejskich nie ma wypracowanych systemów regularnego monitoringu ruchu turystycznego w obszarach chronionych. W wielu parkach narodowych monitoring ogranicza się do badań podejmowanych *ad hoc*, często jednodniowych pomiarów i incydentalnych badań ankietowych, na których opiera się późniejsze decyzje planistyczne. Kajala i in. (2007) zwracają ponadto uwagę na brak współpracy pomiędzy parkami narodowymi w zakresie metodyki monitorowania ruchu turystycznego, co z kolei powoduje, że uzyskiwane dane są nieporównywalne. Autorzy, opierając się na dotychczasowych doświadczeniach krajów nordyckich i bałtyckich, zaproponowali koordynację działań badawczych w ośmiu krajach tego regionu i ujednoczenie metodyki. W formie podręcznika przygotowali szczegółowe instrukcje prowadzenia pomiarów ruchu turystycznego i badań ankietowych wśród odwiedzających, opracowania raportów i interpretacji danych, a także zalecenia dotyczące wykorzystania wyników.

W Polsce nie powstały dotychczas analogiczne, szczegółowe opracowania dotyczące metodyki badania ruchu turystycznego odnoszące się do wszystkich parków narodowych. A. Matczak (2002) zauważając, że wiedza na temat klienta odwiedzającego parki narodowe jest fragmentaryczna i rozproszona, postulował zbudowanie ogólnokrajowego systemu monitoringu ruchu turystycznego na obszarach prawnie chronionych. System ten miał być oparty na pomiarach ruchu i badaniach ankietowych prowadzonych na terenie parków (tj. w obszarach podaży) oraz badaniach ankietowych w miejscu zamieszkania potencjalnych klientów (tj. w obszarach popytu). Pytania związane z odwiedzaniem obszarów chronionych miały być włączone do ogólnopolskich badań dotyczących zagadnień społecznych. Autor proponował również stworzenie ogólnokrajowej bazy danych obejmującej wyniki monitoringu oraz inne możliwe do pozyskania dane dotyczące wszystkich parków narodowych i krajobrazowych, a także publikowanie corocznych raportów dotyczących ruchu turystycznego w tych parkach. Koncepcja ta nie została zrealizowana, nie wdrożono również innych programów ani projektów badawczych, obejmujących kompleksowo zagadnienia ruchu turystycznego i konsumpcji usług turystycznych w parkach narodowych. Polskie parki narodowe nie publikują też wspólnych opracowań, ukazujących w sposób zbiorczy zagadnienia turystyki na ich obszarach.

Każdy z parków wypracował własny system monitoringu ruchu turystycznego, oparty na różnych źródłach danych i technikach ich pozyskiwania, ponadto zakres merytoryczny i systematyczność prowadzonych badań są bardzo zróżnicowane (Rogowski, 2018b; Spychała, Graja-Zwolińska, 2014). Nieliczne są opracowania ukazujące szczegółowo metodykę monitoringu w poszczególnych parkach. Jako przykłady takich prac można podać m.in.: Rogowski, Małek (2016) i Rogowski (2020) – PN Gór Stołowych, oraz Prędko (2012) i Prędko, Demko (2015, 2018) – Bieszczadzki PN. Publikacje naukowe dotyczące zagadnień turystyki w polskich parkach narodowych zawierają najczęściej charakterystyki uwarunkowań rozwoju turystyki (zwłaszcza walorów turystycznych), analizy ruchu turystycznego oparte na statystykach udostępnianych przez dyrekcje parków lub publikowanych w opracowaniach GUS, wyniki badań dotyczących wpływu turystyki na środowisko przyrodnicze oraz prowadzonych w sposób incydentalny badań ankietowych wśród turystów.

Niedobór zbiorczych opracowań dotyczących badań nad turystyką w polskich parkach narodowych był przesłanką dla przygotowania niniejszej pracy, w której za cel przyjęto charakterystykę zakresu problemowego oraz metodyki prowadzenia badań ruchu turystycznego i konsumpcji usług turystycznych w tych obszarach chronionych. Pracę oparto na analizie materiałów zastanych, która obejmowała kwerendę literatury przedmiotu i analizę dokumentów źródłowych (w tym zarządzeń dyrektorów parków dotyczących zasad udostępniania i opłat) oraz wywiadach, które przeprowadzono w dyrekcjach wszystkich parków narodowych z osobami odpowiedzialnymi za monitoring ruchu turystycznego i/lub działalność naukową.

TURYSTYKA W PARKU NARODOWYM JAKO PRZEDMIOT BADAŃ

Turystyka jako zjawisko społeczne, przestrzenne, ekonomiczne, kulturowe, psychologiczne, stanowi przedmiot zainteresowania przedstawicieli różnych nauk. Badania nad turystyką cechuje w związku z tym bardzo duża różnorodność poruszanej problematyki, podejść badawczych i stosowanych metod (Alejziak, 2008; Kurek, Mika, 2007).

Różnorodność ta jest widoczna również w przypadku parków narodowych, gdzie zjawisko turystyki jest analizowane wieloaspektowo, m.in. w kontekście jego oddziaływania na środowisko przyrodnicze, zmian przestrzennych, skutków społecznych i gospodarczych czy motywacji, potrzeb i zachowań turystów. Prace badawcze są prowadzone przeważnie na obszarach recepcyjnych (w parkach narodowych i ich sąsiedztwie) i są kluczowe z punktu widzenia zarządzania turystyką w parku. Istnieją także przykłady badań realizowanych na obszarach generujących ruch turystyczny (w miejscu zamieszkania turystów), a także niezwiązane z miejscem (analizy danych zastanych, badania internetowe). Prace mają zarówno charakter ilościowy (np. określenie wielkości ruchu, struktur turystów, generowanych efektów ekonomicznych), jak i jakościowy (np. rozpoznanie motywacji, zachowań i opinii turystów).

W opracowaniach metodycznych dotyczących zarządzania parkami narodowymi podkreślana jest konieczność prowadzenia stałego monitoringu turystyki (Eagles, McCool, 2002). Jego zakres tematyczny powinien obejmować przede wszystkim kwestie podstawowe, takie jak wielkość ruchu, rozkład przestrzenny i czasowy, strukturę odwiedzających oraz efekty przyjazdów, w tym wpływ na środowisko przyrodnicze, wrażenia zwiedzających i korzyści ekonomiczne (Vuorio, Emmelin, Sandell, 2003). Szeroko omawiają tę tematykę m.in. Cessford, Muhar, 2003; Hornback, Eagles, 1999; Kajala i in., 2007; Muhar, Arnberger, Brandenburg, 2002; Spenceley i in., 2021; Vuorio, Emmelin, Sandell, 2003; Watson i in., 2000. Autorzy ci prezentują kompleksowy przegląd metod badań stosowanych w monitoringu ruchu turystycznego w parkach narodowych i innych obszarach przyrodniczych oraz rekomendują zakres tematyczny, jaki powinny obejmować badania ruchu turystycznego i jego efektów.

Pod względem tematycznym w badaniach można wydzielić cztery podstawowe grupy zagadnień:

- pomiary wielkości, rozkładu przestrzennego i czasowego ruchu turystycznego;
- rozpoznanie profilu odwiedzających i charakterystyka ich zachowań;
- rozpoznanie opinii odwiedzających;
- rozpoznanie skutków przyrodniczych oraz społecznych i ekonomicznych ruchu turystycznego.

Pomiary ruchu turystycznego mogą być prowadzone poprzez bezpośrednie obserwacje (np. liczenie turystów w terenie, nagrania z kamer), na podstawie źródeł pośrednich (np. opłat za wstęp) lub w sposób zautomatyzowany (za pomocą czujników ruchu, telefonów komórkowych, odbiorników GPS; Cessford, Muhar, 2003). Kwestię pomiarów ruchu za pomocą czujników elektronicznych i mechanicznych omawiają szczegółowo Vuorio, Emmelin, Sandell (2003). Przykład wykorzystania danych od operatora telefonii komórkowej stanowią badania przeprowadzone w Karkonoskim PN po stronie czeskiej (*Badania socjoekonomiczne...*, 2019). Szerokie możliwości badania ruchu turystycznego dał rozwój technologii GPS, która pozwala nie tylko na rozpoznanie zachowań czasowo-przestrzennych turystów, ale pośrednio również ich preferencji. Badania takie były prowadzone zarówno z wykorzystaniem zapisów śladów udostępnionych przez turystów na potrzeby analiz (np. Beeco, Hallo, 2014; Stamberger i in., 2018; Taczanowska i in., 2015), jak i na podstawie danych zastanych – geotagowanych zdjęć i śladów GPS publikowanych w serwisach społecznościowych (Barros, Moya-Gómez, Gutiérrez, 2020; Riungu i in., 2019).

Badania profilu odwiedzających (m.in. charakterystyki społeczno-demograficznej, miejsca zamieszkania, motywacji), zachowań (np. szczegółów organizacji przyjazdu,

form aktywności) oraz opinii prowadzone są przeważnie metodami kwestionariuszowymi, przede wszystkim techniką tradycyjną (wywiady bezpośrednie w obszarach recepcyjnych). Kwestie te omawiają szczegółowo m.in. Cessford i Muhar (2003) oraz Kajala i in. (2007), zwracając uwagę na szereg problemów metodycznych, związanych m.in. z doбором próby badawczej, konstrukcją kwestionariusza, przygotowaniem osób ankietujących.

Badania społeczne i ekonomiczne dotyczące skutków ruchu turystycznego w parkach narodowych dotyczą najczęściej zmian w miejscowych społecznościach, powodowanych przez przyjazdy gości, konfliktów społecznych, a także wpływu turystyki na miejscową gospodarkę. Popularność tych badań wzrasta wraz z ewolucją poglądów dotyczących społecznych funkcji obszarów chronionych (Mika, Pawlusiński, Zawilińska, 2015). Badania zachowań konsumpcyjnych i wydatków turystów są obecnie włączane do programów stałego monitoringu prowadzonego w parkach narodowych. Szczegóło metodyczne dotyczące realizacji takich badań prezentują m.in. Driml, McLennan (2010); Driml, Brown, Moreno Silva, (2020); Kajala i in. (2007), Spenceley i in. (2021) oraz Stynes i in. (2000).

METODY POMIARU RUCHU TURYSTYCZNEGO W POLSKICH PARKACH NARODOWYCH

Monitoring ruchu turystycznego prowadzony jest we wszystkich parkach narodowych w Polsce, lecz różna jest metodyka badań i zakres pozyskiwanych informacji. Ponadto większość parków nie publikuje szczegółowych wyników pomiarów i innych badań terenowych. Dane pochodzące z pomiarów mają zazwyczaj charakter wewnętrzny (Jodłowski, 2020). W statystyce publicznej podawane są jedynie dane dotyczące zagospodarowania turystycznego (w tym długości szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych i nartostrad, liczby schronisk i schronów przeciwdeszczowych) oraz liczby turystów i odbiorców oferty dydaktycznej (Ochrona środowiska..., 2020). Nieliczne parki publikują na swoich stronach internetowych dane źródłowe, ukazujące rozkład przestrzenny i czasowy ruchu turystycznego wraz z metodyką ich pomiaru (np. Tatrzański PN).

Zgodnie z danymi GUS łączna liczba turystów w parkach narodowych w 2019 r. wyniosła 14,1 mln. osób. Najwyższą frekwencję odnotował Tatrzański PN, a najniższą Narwiański PN (tabela 1.). Zestawienie tych danych nasuwa jednak pytanie: w jaki sposób oszacowano liczbę odwiedzających poszczególne parki? Wywiady przeprowadzone z pracownikami parków narodowych odpowiedzialnymi za prowadzenie statystyk dotyczących ruchu turystycznego ukazały, że w każdym z parków stosowana jest inna metodyka, oparta na różnych źródłach danych. Biorąc pod uwagę źródła danych, metody pomiaru liczby turystów można podzielić na cztery grupy:

- oparte na danych ze sprzedaży biletów wstępu i innych opłat za udostępnianie terenu parku;
- wykorzystujące pomiary automatyczne;
- bazujące na bezpośrednich pomiarach ruchu turystycznego w terenie;
- oparte na badaniach infrastruktury noclegowej.

W większości parków dla określenia łącznej liczby turystów stosuje się metody mieszane, wykorzystujące różne źródła danych (tabela 1.). Oprócz metod, na podstawie których szacowana jest roczna frekwencja turystów na całym obszarze, parki

narodowe stosują metody uzupełniające, dzięki którym określają rozkład przestrzenny ruchu, mierzą frekwencję odwiedzających w określonych miejscach czy liczbę turystów uprawiających różne formy turystyki.

Tabela 1. Liczba turystów, miejsca i okres pobierania opłat oraz metody pomiaru liczby turystów w polskich parkach narodowych

Park narodowy	Liczba turystów (w tys.)	Miejsca i trasy objęte opłatą za wstęp na podstawie rozporządzenia ministra	Okres pobierania opłat za wstęp	Obiekty objęte dodatkową opłatą za wstęp	Metoda pomiaru liczby turystów
Babiogórski	150,00	wyszczególnione odcinki szlaków turystycznych	od ostatniego weekendu marca do 30.11	Wystawa Stała	liczba biletów wstępu do parku powiększona o szacunkową liczbę wejść niebiletowanych
Białowieski	173,50	obszar ochrony ścisłej w obwodzie ochronnym Sierganowo	cały rok	Rezerwat Pokazowy Żubrów Muzeum Przyrodniczo-leśne Ośrodek Edukacji Przyrodniczej	bilety wstępu do Rezerwatu Pokazowego Żubrów
Biebrzański	82,95	cały obszar	cały rok	brak	bilety wstępu do parku i licencje wędkarskie
Bieszczadzki	572,00	cały obszar	16.04–15.11	brak	bilety wstępu do parku
Bory Tucholskie	35,25	wyszczególnione obwody ochronne z wyjątkiem określonych miejsc	cały rok	brak	szacunek na podstawie pojemności bazy noclegowej
Drawieński	20,30	brak	nie dotyczy	Rzeka Drawa (turystyka wodna) Centrum Edukacji i Turystyki	opłaty za spływ Drawą i licencje wędkarskie
Gorczański	90,00	wyszczególnione odcinki szlaków turystycznych i wyszczególnione ścieżki przyrodnicze	cały rok	ekspozycja przyrodnicza w Ośrodku Edukacyjnym	liczba biletów wstępu do parku powiększona o szacunkową liczbę wejść niebiletowanych
Gór Stołowych	907,00	brak	nie dotyczy	trasy turystyczne: Szczeliniec Wielki i Błędne Skały	automatyczne pomiary

Kampinoski	1 000,00	brak	nie dotyczy	brak	szacunek na podstawie frekwencji w obiektach parku i obserwacji w terenie
Karkonoski	2 160,00	cały obszar	cały rok z wyjątkiem wyszczególnionych dni	brak	liczba biletów wstępu do parku powiększona o szacunkową liczbę wejść niebiletowanych
Magurski	50,00	cały obszar	1.05-31.10	Ośrodek Edukacyjno-Muzealny	szacunek na podstawie liczby biletów wstępu do parku i na ścieżki przyrodnicze oraz monitoringu w terenie
Narwiański	12,82	cały obszar	cały rok	Ośrodek Edukacji Przyrodniczej Młynarzówka	bilety wstępu do parku
Ojcowski	440,00	brak	nie dotyczy	Jaskinie Ciemna i Łokietka Zamek w Ojcowie ekspozycja przyrodnicza w Centrum Edukacyjno-Muzealnym	bilety wstępu do obiektów parku i zamku w Pieskowej Skale
Pieniński	982,00	brak	nie dotyczy	ruiny Zamku Czorsztyn wystawa przyrodnicza w Dyrekcji Parku galerie widokowe na szczytach Trzech Koron i Sokolicy	bilety wstępu do miejsc objętych opłatą i pomiary automatyczne
Poleski	135,50	wyszczególnione ścieżki przyrodnicze	cały rok	Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny w Starym Załuczu	liczba biletów wstępu na ścieżki przyrodnicze powiększona o szacunkową liczbę wejść niebiletowanych
Roztoczański	238,15	wyszczególniona ścieżka przyrodnicza i trasa rowerowa	cały rok	Ośrodek Edukacyjno-Muzealny	automatyczne pomiary, liczba biletów wstępu, badania ruchu turystycznego w terenie

Słowiński	334,50	wyszczególnione obwody ochronne	1.05-30.09	Muzeum SPN w Czołpinie Filia Muzeum SPN w Rowach Filia Muzeum SPN w Rąbce Wieża widokowa Rowokół Latarnia morska w Czołpinie	liczba biletów wstępu do parku
Świętokrzyski	120,00	wyszczególnione odcinki szlaków turystycznych	cały rok	Muzeum Przyrodnicze ŚPN na Świętym Krzyżu galeria widokowa na gołoborzu na Łysej Górze	liczba biletów wstępu do parku
Tatrzański	3 947,35	cały obszar	cały rok	brak	liczba biletów wstępu do parku i na kolej na Kasprowy Wierch powiększona o liczbę wejść zwolnionych z opłat
Ujście Warty	58,40	brak	nie dotyczy	wieża widokowa w Chyrzynie	szacunek na podstawie pomiarów automatycznych, liczby biletów wstępu na wieżę widokową, licencji wędkarskich, uczestników zajęć edukacyjnych oraz monitoringu w terenie
Wielkopolski	1 000,00	brak	nie dotyczy	Muzeum Przyrodnicze WPN w Jeziorach	szacunek na podstawie pomiarów automatycznych, opłat parkingowych i ewidencji grup zorganizowanych
Wigierski	140,00	cały obszar	cały rok	Muzeum Wigier	szacunek na podstawie pomiarów automatycznych, liczby biletów wstępu i obserwacji terenowych

Woliński	1 500,00	brak	nie dotyczy	Zagroda Pokazowa Żubrów	szacunek na podstawie pomiarów automatycznych i liczby biletów wstępu do obiektu parku
Razem	14 149,72				

Źródło: opracowanie własne na podstawie: 1) Ochrona środowiska..., 2020; 2) Rozporządzenie..., 2013; 3-4) zarządzenia dyrektorów parków narodowych w sprawie pobierania opłat, dostępne na stronach internetowych parków (stan na 15.07.2021); 5) wywiady w dyrekcjach parków.

Pomiary ruchu turystycznego w parkach narodowych ułatwiają wynikające z regulacji ustawowych: ograniczenie udostępniania ich obszaru wyłącznie do wyznaczonych miejsc (co w praktyce oznacza, że turyści poruszają się jedynie po szlakach turystycznych i wyszczególnionych drogach) oraz możliwość pobierania opłat za udostępnianie parku lub niektórych jego obszarów (Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, art. 12), które zostały wprowadzone w niemal wszystkich parkach.

Najprostszą i najbardziej powszechnie stosowaną metodą jest pomiar wielkości ruchu turystycznego na podstawie liczby sprzedanych biletów wstępu do parku lub do określonych miejsc i obiektów parku. Metoda ta znajduje zastosowanie, odkąd zaczęto ustanawiać w parkach płatne wejścia. Przykładami mogą być parki Kampinoski i Tatrzański, w których pomiary ruchu turystycznego w oparciu o sprzedaż biletów wstępu prowadzone są od 1993 r. (Pociask-Karteczka, Baścik, Czubernat, 2007; Skawiński, 2010; Wieniawska-Raj, 2007). Za wzór w zakresie stosowania tej metody postawić można Bieszczadzki PN, w którym opracowana została szczegółowa metodyka badania, a pomiary są konsekwentnie prowadzone od 1997 r. i regularnie publikowane w *Rocznikach Bieszczadzkich* (liczne opracowania, m.in. Prędko, 1999, 2012; Prędko, Demko, 2015, 2018). Dane pochodzące z 18 punktów informacyjno-kasowych niosą informacje nie tylko o łącznej frekwencji turystów, ale również rozkładzie czasowym (w tym godzinowym) i przestrzennym.

Niestety metoda ta natrafia na ograniczenia w wielu parkach, gdzie nie obowiązują opłaty lub są one pobierane tylko na niektórych szlakach i w określonych okresach roku. Na podstawie Rozporządzenia Ministra Środowiska (Rozporządzenie..., 2013) płatny wstęp ustanowiono w 15 parkach narodowych, przy czym tylko w siedmiu przypadkach objęto nim cały obszar. Ponadto tylko 11 parków prowadzi sprzedaż biletów wstępu w ciągu całego roku (tabela 1.). Jako dodatkowe źródło informacji o frekwencji odwiedzających służą inne opłaty ustanowione na mocy zarządzeń dyrekcji. Miejsca (głównie ośrodki edukacyjne), do których wstęp jest płatny, istnieją w 17 parkach narodowych. Część parków pobiera ponadto inne opłaty, np. za licencje wędkarskie, parkingi, wynajem pokoi, wjazd rowerem, udostępnianie miejsc do wspinaczki. Jedynym parkiem narodowym, który nie wprowadził żadnych opłat za wstęp, jest Kampinoski PN.

Abstrahując od miejsc i okresów poboru opłat, pracownicy parków, z którymi przeprowadzono wywiady, zwracali uwagę na inne problemy związane z określeniem liczby turystów na podstawie biletów wstępu. Przede wszystkim podkreślano brak pełnych statystyk dotyczących liczby osób zwolnionych z opłat (np. mieszkańców miejscowych gmin, posiadaczy Karty Dużej Rodziny), które nie zawsze zgłaszają wejście na teren parku, a także trudności z oszacowaniem liczby wejść w przypadku biletów długookresowych (na problem ten zwracają również uwagę Pociask-Karteczka, Baścik,

Czubernat, 2007). Ponadto wielu turystów unika opłat (np. wchodząc przed otwarciem kas lub nie uiszczając obowiązkowych opłat w miejscach, gdzie nie ma kas przy wejściach na szlaki). Unikanie opłat jest częste głównie w tych parkach, w których bilet wstępu obowiązuje na całym terenie, lecz punkty kasowe są nieliczne (np. Biebrzańskim, Magurskim, Narwiańskim). W każdym z tych parków istnieje wprawdzie możliwość zakupu biletu przez Internet, lecz nie wszyscy turyści korzystają z tej opcji. Szybko rozwijająca się internetowa oferta sprzedaży biletów¹ jest niewątpliwie bardzo praktyczna z punktu widzenia turystów, trzeba jednak zauważyć, że nie daje ona możliwości monitorowania przestrzennego rozkładu ruchu turystycznego ani frekwencji odwiedzających w ciągu dnia (bilety można kupić z dowolnego miejsca, w dowolnym czasie). Jako korzyść można natomiast przyjąć budowanie bazy danych osób odwiedzających parki, która stanowi potencjał do prowadzenia badań w przyszłości.

Drugą z wydzielonych grup stanowią metody bazujące na pomiarach automatycznych, do których wykorzystywane są obecnie przede wszystkim czujniki ruchu (tzw. migratory), oparte na technologii pyroelektrycznej podczerwieni pasywnej, rejestrujące turystów pieszych, konnych, rowerowych, narciarzy i kajakarzy, oraz pętle indukcyjne umożliwiające liczenie pojazdów (rowerów, samochodów osobowych i autobusów). Metody te dają możliwość ciągłego, całodobowego zapisu ruchu z rozróżnieniem jego kierunku. W polskich parkach narodowych nie stosowano dotychczas pomiarów ruchu turystycznego wykorzystujących technologię telefonii komórkowej; metodę takich pomiarów dla regionów i miejscowości turystycznych opracował Alejski (2009). Technologię GPS wykorzystywano jedynie na niewielką skalę, rejestrując trasy przejeżdżających osób objętych badaniami w Tatrzańskim PN (Bielański i in., 2018; Taczanowska i in., 2015).

Czujniki pyroelektryczne jako pierwsze w Polsce zainstalowały parki narodowe Babiogórski i Tatrzański (Buchwał, Fidelus, 2010). W ostatniej dekadzie pomiary automatyczne rozpowszechniły się i z wywiadów przeprowadzonych w dyrekcjach wynika, że są stosowane w 14 parkach. Ponadto w czterech kolejnych czujniki były zainstalowane, lecz nie są obecnie użytkowane. Tylko w PN Gór Stołowych automatyczne pomiary stanowią podstawę określania ogólnej wielkości ruchu turystycznego, w kolejnych sześciu parkach są wykorzystywane jako jedno ze źródeł informacji. Metoda monitorowania ruchu w PN Gór Stołowych oraz wyniki badań prowadzonych w oparciu o 36 czujników zostały omówione przez Rogowskiego i Małką (2016) oraz Rogowskiego (liczne publikacje, m.in. 2018b, 2020). Rezultaty automatycznych pomiarów w innych parkach narodowych prezentowali m.in. Buchwał i Fidelus (2010) – w parkach Babiogórskim i Tatrzańskim; Hibner (2014); Zwijacz-Kozica, Zięba, Grocholski, (2015) – w Tatrzańskim PN; Prędko i Demko (2015) – w Bieszczadzkim PN oraz Rogowski (2018a) – w Karikonoskim PN. Autorzy przedstawili szereg korzyści i możliwości, jakie stwarza stosowanie pomiarów automatycznych. Stały monitoring, obejmujący całodobowy zapis ruchu, w połączeniu z konsekwentnie stosowaną metodyką analizy danych pozwala na ukazanie zmian zachodzących w czasie i przestrzeni oraz konstruowanie prognoz wielkości ruchu turystycznego w poszczególnych miejscach parku, w zależności od dnia,

---

¹ Czternaście parków narodowych stworzyło możliwość zakupu biletów na specjalnie przygotowanej platformie eParki.pl, ponadto opłaty do części parków można uiszczać za pośrednictwem aplikacji SkyCash i mPay lub poprzez stronę internetową parku.

godziny i sytuacji pogodowej (Rogowski, 2018b). Niestety w większości parków narodowych nie prowadzi się pogłębionych analiz pomiarów i dane te nie są publikowane.

Opinie pracowników parków narodowych, z którymi przeprowadzono wywiady, na temat zastosowania automatycznych pomiarów były bardzo zróżnicowane. Rozmówcy dostrzegali zalety tej metody i uważali, że w przyszłości jej znaczenie będzie rosło. Zwracali jednak uwagę na szereg ograniczeń w jej zastosowaniu. Przede wszystkim w przypadku parków o rozproszonym ruchu turystycznym i wielu punktach wejściowych, monitoring wymagałby zastosowania licznych czujników, co ze względów finansowych i kadrowych nie jest możliwe. Z kolei na obszarach, gdzie oprócz turystów obserwowana jest wysoka frekwencja mieszkańców, pomiary za pomocą czujników nie dawałyby możliwości określenia wielkości ruchu turystycznego. Ponadto w kilku przypadkach podkreślono problem ruchu pieszych poza szlakami (zwłaszcza w okresach zbiorów grzybów i jagód). Rozmówcy zwracali także uwagę na niedogodności związane z obsługą czujników (w części urzędzeń konieczność ręcznego czytania danych w terenie) oraz podawali przykłady wielu zdarzeń losowych i błędów czujników, które uniemożliwiały pozyskiwanie wiarygodnych danych. Opinie te potwierdzają badania przeprowadzone w Tatrach (Hibner, 2014; Zwijacz-Kozica, Zięba, Grocholski, 2015), które ukazały, że interpretacja danych z pomiarów automatycznych wymaga ich weryfikacji, w tym także poprzez tradycyjne, bezpośrednie pomiary liczby odwiedzających.

Najstarszą spośród stosowanych w parkach narodowych metod monitoringu są bezpośrednie obserwacje ruchu turystycznego w terenie (w tym zliczanie odwiedzających przez obserwatorów). W Tatrzańskim PN po raz pierwszy taką formę pomiaru zastosowano w 1963 r., kiedy zorganizowano dwudniową akcję liczenia turystów na całym obszarze parku (Zwijacz-Kozica, Zięba, Grocholski, 2015). Oprócz prowadzonych okresowo pomiarów na szlakach turystycznych, większość parków narodowych rejestruje także frekwencję turystów w obiektach, do których wstęp nie jest płatny (np. w punktach informacyjnych). Często również notowana jest liczba samochodów na parkingach, stale rejestrowane są wyjścia taternicze. Bezpośrednie pomiary są mniej lub bardziej regularnie prowadzone we wszystkich parkach narodowych. Służą zazwyczaj weryfikacji danych pochodzących ze sprzedaży biletów wstępu lub pomiarów automatycznych, szacowaniu liczby turystów na szlakach, gdzie nie są pobierane opłaty (np. w parkach narodowych Babiogórskim, Gorceńskim, Magurskim) oraz badaniom natężenia ruchu turystycznego w granicach parku (Czochański, 2002; Czochański, Szydarowski, 2000; Semczuk, 2012; Warcholik i in., 2010a, 2010b). Szczegółowo metodykę pomiarów bezpośrednich prowadzonych w Pienińskim PN omówili Warcholik i in. (2010a, 2010b), podkreślając, że przeprowadzenie tak pełnego pomiaru ruchu w ciągu doby było możliwe tylko dzięki niewielkim rozmiarom parku. Jedynym parkiem narodowym w Polsce, który ze względu na brak opłat za wstęp oraz brak pomiarów automatycznych opiera szacowanie wielkości ruchu turystycznego wyłącznie na bezpośrednich obserwacjach i pomiarach, jest Kampinoski PN. Szczegółowe problemy ruchu turystycznego w tym parku wraz z propozycją metody obliczania frekwencji turystów zaprezentowała Dzioban (2013), poddając jednocześnie w wątpliwość wcześniejsze szacunki.

Pomiary ruchu turystycznego w terenie, ze względu na wysoką czasochłonność i konieczność zaangażowania wielu osób, nie są regularnie prowadzone i rzadko wykonują je sami pracownicy parków (Mroccka, Krauz, 2010). W wielu przypadkach ich

realizacja jest możliwa dzięki zaangażowaniu wolontariuszy i studentów (Bołoz, Jucha, 2016; Jankowski, 2005; Warcholik i in., 2010a, 2010b; Zwijacz-Kozica, Zięba, Grocholski, 2015). Niewątpliwą zaletą pomiarów w terenie jest natomiast możliwość łączenia ich z badaniami ankietowymi wśród turystów (Jastrzębski, 2009; Popko-Tomasiewicz, 2002; Semczuk, Majewski, Gil, 2014; Wieniawska-Raj, 2007).

Bezpośrednie pomiary ruchu turystycznego mogą być prowadzone także z wykorzystaniem nowoczesnych technologii (np. zapisów kamer zainstalowanych w parkach lub nagrań z dronów). Przykład pomiaru natężenia ruchu turystycznego na podstawie serii zdjęć wykonanych z budynku górnej stacji kolejki na Kasprowy Wierch zaprezentowały Hibner i Chlipała (2015). Szczególną formą wykorzystania nowoczesnych technologii są tzw. fotopułapki (urządzenia do automatycznej rejestracji obrazów), stosowane w parkach narodowych głównie w celach monitorowania fauny, ale także ruchu turystów poza szlakami turystycznymi (Zwijacz-Kozica, Zięba, Grocholski, 2015).

W przypadku braku pomiarów tradycyjnych lub automatycznych oraz braku możliwości określenia liczby turystów na podstawie sprzedaży biletów, frekwencję w parku można określić, opierając się na innych metodach pośrednich, takich jak np. pojemność bazy noclegowej w sąsiedztwie. Metoda ta jest stosowana w jednym parku (tabela 1.). Należy jednak podkreślić, że jej użycie powinno być oparte na regularnych wywiadach w bazie noclegowej i wśród turystów, zmierzające do określenia miejsc noclegu przyjezdnych, liczby nocujących w obiektach oraz częstotliwości ich odwiedzin w parku. Brak takich badań wiąże się bowiem z wysokim błędem szacunku. Innymi źródłami danych, mogącymi dostarczać pomocniczych statystyk, ułatwiających szacowanie wielkości ruchu turystycznego w parkach narodowych oraz jego rozkładu czasowego, mogą być m.in. opłaty klimatyczne, bilety wstępu do obiektów położonych w sąsiedztwie, ilość wytwarzanych odpadów. Przykładowo w Tatrzańskim PN przed wprowadzeniem biletów wstępu wielkość ruchu turystycznego szacowano na podstawie liczby gości w Zakopanem, a tę z kolei ustalano w oparciu o wielkość sprzedaży chleba (SkaWiński, 2010). Z kolei sezonowość ruchu turystycznego w parkach narodowych Karpat Zachodnich B. Krakowiak (2000) oceniała na podstawie miesięcznych danych pozyskanych w schroniskach górskich. Stosując różne metody, oparte na pośrednich źródłach danych, należy mieć świadomość, że przyjęta metodyka w istotnym stopniu wpływa na wyniki badań, czego przykład przedstawił J. Wrona (1983), badając ruch turystyczny w Bieszczadach.

Podsumowując zestawienie metod pomiaru ruchu turystycznego stosowanych w polskich parkach narodowych, należy zauważyć, że każda ze stosowanych metod posiada zalety i wady (tabela 2.). Bardzo zróżnicowane uwarunkowania poszczególnych parków narodowych sprawiają, że obecnie ujednoczenie metodyki pomiaru łącznej liczby odwiedzających nie jest możliwe i każdy z parków powinien stosować indywidualnie opracowane procedury pomiaru, oparte w większości przypadków na łączeniu różnych źródeł danych. Trzeba jednak podkreślić konieczność sprecyzowania ogólnych założeń pomiarów ruchu turystycznego, gdyż w obecnej sytuacji dane udostępniane przez poszczególne parki narodowe są nieporównywalne. Część z nich prezentuje jedynie liczbę sprzedanych biletów wstępu, a inne pełną frekwencję odwiedzających (liczbę wejść zarówno turystów, jak i mieszkańców), lecz oszacowaną różnymi metodami.

Tabela 2. Główne metody pomiaru ruchu turystycznego w polskich parkach narodowych ze względu na źródła danych

Źródła danych	Zalety	Ograniczenia i wady
Bilety wstępu i inne opłaty	<ul style="list-style-type: none"> – łatwość pozyskania danych – brak dodatkowych kosztów – szczegółowa informacja dot. liczby biletów i dziennego rozkładu ruchu turystycznego, a w części parków również rozkładu przestrzennego (w przypadku sprzedaży biletów przy wejściach na szlaki) 	<ul style="list-style-type: none"> – brak opłat w niektórych parkach narodowych, częściach parków lub okresach roku – zwolnienia z opłat części odwiedzających – unikanie opłat przez część turystów – brak możliwości określenia rozkładu ruchu turystycznego wewnątrz parku
Pomiary automatyczne	<ul style="list-style-type: none"> – pełny pomiar ruchu z całodobowym zapisem, dający możliwość szczegółowych analiz czasowych i przestrzennych – brak konieczności angażowania osób przy pomiarach 	<ul style="list-style-type: none"> – wysokie koszty czujników – konieczność zainstalowania wielu czujników – wysokie zagrożenie błędami pomiarów – konieczność zaangażowania wykwalifikowanego pracownika do obsługi urządzeń i przetwarzania danych – pomiar obejmuje całość ruchu (nie tylko turystów)
Badania ruchu turystycznego w terenie	<ul style="list-style-type: none"> – pełny i precyzyjny pomiar ruchu w dniach prowadzenia badań – możliwość rozpoznania rozkładu przestrzennego i czasowego ruchu, a także obserwacji struktury i zachowań turystów – możliwość łączenia z badaniami ankietowymi 	<ul style="list-style-type: none"> – wysoka czasochłonność badań – konieczność zaangażowania wielu osób – ograniczenie badań do wybranych dni w roku (brak możliwości prowadzenia stałych pomiarów na wszystkich szlakach)
Badania bazy noclegowej	<ul style="list-style-type: none"> – brak kosztów – stosunkowo niska pracochłonność 	<ul style="list-style-type: none"> – brak danych dotyczących miejsc noclegu osób odwiedzających park, liczby osób nocujących w bazie oraz częstotliwości ich odwiedzin w parku – wysoki błąd pomiaru wielkości ruchu turystycznego w parku

Źródło: opracowanie własne.

BADANIA PROFILU TURYSTÓW I KONSUMPCJI USŁUG TURYSTYCZNYCH

W Polsce nie prowadzono dotychczas badań profilu turystów ani konsumpcji usług turystycznych w skali wszystkich parków narodowych. W najszerszej skali przestrzennej zagadnienie to analizowała Prószyńska-Bordas, ankietując odwiedzających w kilkunastu parkach (liczne publikacje, m.in. 2010, 2013, 2017). Strukturę turystów w czterech górskich parkach narodowych analizowała także Hibner (2013). Zgodnie z informacją udzieloną przez pracowników, regularne badania ankietowe wśród odwiedzających są prowadzone w pięciu parkach. W pozostałych prace takie były realizowane w sposób incydentalny przez dyrekcję, współpracując z parkiem uczelnie (w ramach projektów badawczych, praktyk studenckich i zajęć terenowych lub działalności kół naukowych) oraz studentów przygotowujących prace dyplomowe. W ostatnim przypadku problem

stanowi dostępność wyników badań, gdyż przeważnie nie były one publikowane i nie zawsze były przekazywane dyrekcjom parków.

Przykładem parku narodowego, w którym wprowadzony został kompleksowy system monitoringu ruchu turystycznego oparty na danych ilościowych i jakościowych, jest PN Górze Stołowych. W parku, oprócz omówionych wcześniej automatycznych pomiarów ruchu, od 2016 r. są konsekwentnie realizowane badania ankietowe wśród turystów. Zmierzają one do rozpoznania struktury społeczno-ekonomicznej turystów, a także ich motywacji, preferencji i zachowań (Rogowski, Małek, 2016; Rogowski, 2020). Regularny monitoring prowadzony według niezmiennej metodyki daje możliwość analizy zachodzących zmian i trendów w turystyce, a jego wyniki mogą być źródłem informacji dla lokalnych decydentów i przedstawicieli branży turystycznej w zakresie kształtowania oferty turystycznej w otoczeniu parku narodowego (Rogowski, 2015, 2020). Stały monitoring profilu turystów oraz ich zachowań konsumpcyjnych na lokalnym rynku stanowi ponadto podstawę dla dalszych badań ekonomicznego znaczenia turystyki przyjazdowej do parku (Mika, Pawlusiński, Zawilińska, 2015). Rogowski (2020) podkreśla także korzyści z łączenia automatycznych pomiarów ruchu turystycznego z badaniami ankietowymi wśród turystów, jako przykład pokazując zależność pomiędzy poziomem satysfakcji turystów z pobytu w parku a okresowym natężeniem ruchu turystycznego w miejscu badania.

Przed wprowadzeniem regularnego monitoringu w PN Górze Stołowych były prowadzone badania ankietowe wśród turystów, lecz ich charakter był epizodyczny, a różnice metodyczne utrudniały dokonywanie porównań i wyciąganie wniosków dotyczących zmian w czasie (Prószyńska-Bordas, 2008). Na podobny problem zwracają uwagę Semczuk, Majewski i Gil (2014), analizując kierunki zmian ruchu turystycznego w Gorczańskim PN poprzez zestawienie wyników monitoringu przeprowadzonego w 2014 r. z badaniami realizowanymi we wcześniejszych latach. Wyniki sondaży wśród turystów są w dużej mierze uzależnione od sposobu doboru próby badawczej, jej wielkości, wyboru miejsca i czasu prowadzenia wywiadów, sposobu zadawania pytań. Wyrwykowy charakter realizowanych badań i brak zgodności w zakresie stosowanej metodyki utrudniają lub zupełnie uniemożliwiają dokonywanie analiz zmian w czasie oraz porównywanie wyników z różnych parków.

Badania profilu turystów oraz ich preferencji konsumpcyjnych odbywają się przeważnie w granicach parków lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie i są realizowane w formie tradycyjnego wywiadu kwestionariuszowego (PAPI – Paper & Pen Personal Interview) wśród osób odwiedzających dany park. Coraz częściej spotyka się także ankiety w formie cyfrowej (w tym zamieszczane na stronach internetowych parków, np. Parzych, 2014). Nieliczne są przykłady badań prowadzonych w miejscach emisji ruchu turystycznego. Analizy te dotyczą zazwyczaj wąskich grup respondentów, np. mieszkańców jednego miasta, studentów (Adach, Adach, 2010; Bąk, Zbarszewski, 2014; Czarnecki, 2009; Miedzińska, 2002; Nitkiewicz-Jankowska, 2012). Zważywszy na zasięg przestrzenny, warto wyróżnić badania dotyczące turystyki transgranicznej w obszarach chronionych pogranicza polsko-niemieckiego (w tym PN Ujście Warty), w których brali udział mieszkańcy dwóch województw (Mayer i in., 2019).

Badania ankietowe prowadzone na obszarach recepcyjnych zmierzają przede wszystkim do określenia profilu turystów odwiedzających dany park narodowy (charakterystyka społeczno-demograficzna, miejsce zamieszkania, formy uprawianej turystyki, organizacja pobytu), ich aktywności przestrzennej, a także motywów przyjazdów

i ocen atrakcyjności turystycznej parku (m.in. Kiryluk, Borkowska-Niszczoła, 2009; Prószyńska-Bordas, 2013; Semczuk, Majewski, Gil, 2014; Żyto, 2019; Żyto, Gręda, Mastalerz, 2019). Badania takie dają możliwość dokonania segmentacji rynku turystycznego i wydzielenia grup odwiedzających, charakteryzujących się zbliżonymi cechami (geograficznymi, demograficznymi, ekonomicznymi i in.) oraz potrzebami i preferencjami (Bąk, Oesterreich, Zbaraszewski, 2014; Mika, Zawilińska, 2016; Prószyńska-Bordas, 2017).

Rozpoznanie konsumpcji dóbr i usług związanej z przyjazdami do parków narodowych przeważnie nie jest celem opracowań, lecz większość stosowanych kwestionariuszy ankiet zawiera pytania, które pozwalają na zdiagnozowanie części zachowań konsumpcyjnych odwiedzających. Jako przykłady można podać liczbę dni pobytu, częstotliwość wizyt, miejsce noclegu i rodzaj obiektu noclegowego, wykorzystywane środki transportu czy odwiedzane atrakcje turystyczne. W części kwestionariuszy pojawiają się także prośby o ocenę oferty turystycznej parku i otoczenia (np. Matuszewska, 2002; Prószyńska-Bordas, 2013; Rogowski, 2015; Warcholik, Majewski, Kiszka, 2010a; Wieniawska, 2004; Żyto, Rogowski, 2018). Nieliczne są prace, w których głównym celem wywiadów było szczegółowe rozpoznanie preferencji dotyczących określonych usług oraz ich ocena (Sokół, 2012).

Przegląd publikowanych prac prowadzi do wniosku, że stosunkowo dobrze rozpoznany jest profil turystów odwiedzających poszczególne parki narodowe i często pojawiają się analizy jakościowe dotyczące nabywanych usług (rozkład przestrzenny, czasowy, rodzaje usług). Brakuje natomiast pomiarów wielkości wydatków odwiedzających i efektów ekonomicznych wywoływanych przez przyjazdy turystyczne do parków narodowych. Z wywiadów przeprowadzonych wśród pracowników wynika, że w dotychczas prowadzonych badaniach ankietowych, które były realizowane przez dyrekcję lub współpracujące z parkiem instytucje naukowe, wydatki turystyczne były rozpoznawane tylko w pięciu parkach. Pierwsze szczegółowe badania w tym zakresie przeprowadzili Mika, Pawlusiński i Zawilińska (2015), analizując wpływ Babiogórskiego PN na gospodarkę lokalną. Częścią prac badawczych było określenie ekonomicznej roli turystyki przyjazdowej. Na podstawie wywiadów kwestionariuszowych oraz inwentaryzacji terenowej usług turystycznych autorzy określili wielkość i strukturę wydatków turystów odwiedzających park oraz rozpoznali zakres powiązań ekonomicznych, powstających w związku z wydatkowaniem środków finansowych w najbliższym otoczeniu przestrzennym parku. W badaniu uwzględniono podział wydatków zarówno na rodzaj nabywanych usług lub towarów, jak i na ich lokalizację przestrzenną (miejscowości). Autorzy zwrócili uwagę na wiele kwestii metodycznych wpływających na wyniki badań. Przede wszystkim rozróżnili wydatki deklarowane od faktycznie poniesionych, weryfikując kwoty po zakończeniu wyjazdu (zastosowano technikę dzienniczka wydatków).

Przykładem innego podejścia do badania konsumpcji usług turystycznych w parkach narodowych są wyceny ekonomicznej wartości parków, oparte na rozpoznaniu wysokości wydatków odwiedzających. Dokonywane są one z wykorzystaniem metody kosztów podróży bazującej na założeniu, że konsumenci ujawniają wartość danego obszaru poprzez wydatki na podróż. W tej sytuacji badane są wszystkie wydatki (ponoszone nie tylko w parku i jego sąsiedztwie), a także czas poświęcony na wyjazd (Panasiuk, 2001; Zydróż, Pruchlat, 2014).

PODSUMOWANIE

W Polsce nie funkcjonuje jednolity system monitoringu ruchu turystycznego w parkach narodowych i nie są publikowane zbiorcze opracowania dotyczące tej tematyki. Każdy z parków prowadzi własne pomiary oraz analizy jakościowe, które realizuje w oparciu o indywidualnie przyjętą metodykę. Zakres merytoryczny pozyskiwanych danych oraz systematyczność badań są bardzo różne, lecz zdecydowana większość parków sporadycznie realizuje pogłębione badania wśród turystów. Zróżnicowanie uwarunkowań przestrzennych i organizacyjnych sprawia, że wypracowanie jednej metody pomiarów ruchu dla wszystkich parków narodowych nie jest możliwe, jednakże wskazane wydaje się przygotowanie ogólnych zaleceń i ram metodycznych. Obecnie bowiem dostępne dane ilościowe dotyczące wielkości ruchu turystycznego w poszczególnych parkach nie niosą tej samej informacji. Szybki rozwój technologii pozwalającej na prowadzenie automatycznych pomiarów sprawił, że są one stosowane już w większości parków narodowych, przeważnie jednak stanowią uzupełniające źródło informacji. Dominujące znaczenie mają tradycyjne formy pomiaru, oparte na danych ze sprzedaży biletów wstępu oraz organizowanych – zazwyczaj incydentalnie – badań terenowych. Szerokie możliwości interpretacyjne, które stwarzają pomiary automatyczne, zapowiadają szybki wzrost ich wykorzystania, co da możliwość weryfikacji i uszczegółowienia dotychczas prowadzonych badań.

Tylko w kilku parkach narodowych stosowany jest, rekomendowany w światowej literaturze, model monitoringu opartego na stałych pomiarach ruchu turystycznego uzupełnionych cyklicznie prowadzonymi badaniami ankietowymi. Brak ciągłości badań i brak koordynacji w zakresie stosowanej metodyki pomiędzy parkami utrudnia lub uniemożliwia opracowywanie analiz w szerszych skalach czasowych i przestrzennych. Oprócz badań monitoringowych prowadzonych przez dyrekcje parków i współpracujące z nimi instytucje, tematy badawcze z zakresu turystyki realizowane są w ramach działalności naukowej podmiotów zewnętrznych. Podejmowana problematyka jest bardzo zróżnicowana, jej przegląd ukazuje stosunkowo dobre rozpoznanie profilu odwiedzających poszczególne parki narodowe oraz ich aktywności przestrzennej i motywów przyjazdów. Znacznie rzadziej prowadzi się analizy zachowań konsumpcyjnych gości na miejscowych rynkach turystycznych oraz ich preferencji i ocen. W szczególności brakuje badań dotyczących wydatków turystycznych oraz ekonomicznych skutków rozwoju turystyki przyjazdowej do parków narodowych. Dostrzegając rosnące zainteresowanie środowisk naukowych i dyrekcji parków narodowych zagadnieniami społeczno-gospodarczych skutków funkcjonowania tych obszarów, wśród których turystyka odgrywa ważną rolę (Mika, Pawlusiński, Zawilińska, 2015; Walas, 2019; Zbarszewski, 2017), należy przypuszczać, że badania w tym zakresie będą coraz częściej podejmowane.

Literatura

References

- Adach, O., Adach, J. (2010). Atrakcyjność polskich parków narodowych w oczach mieszkańców Poznania. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 27, 15–22.
- Alejziak, W. (2008). Metodologia badań w turystyce. W: R. Winiarski (red.), *Turystyka w naukach humanistycznych*. Warszawa: PWN, 140–164.

- Aleziak, W. (2009). TelSKART© – nowa metoda badań oraz pomiaru wielkości ruchu turystycznego. *Folia Turistica*, 21, 95–144.
- Badania socjoekonomiczne frekwencji w karkonoskich parkach narodowych. Raport analityczny z badań.* (2019). Praga: MindBridge Consulting a.s.
- Barros, C., Moya-Gómez, B., Gutiérrez, J. (2020). Using geotagged photographs and GPS tracks from social networks to analyse visitor behaviour in national parks. *Current Issues in Tourism*, 23(10), 1291–1310. doi: 10.1080/13683500.2019.1619674
- Bąk, I., Oesterreich, M., Zbaraszewski, W. (2014). Turystyka transgraniczna na obszarach chronionych w świetle badań w Wolińskim Parku Narodowym. W: W. Zbaraszewski, D. Pieńkowski, W. Steingrube (red.), *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki transgranicznej na obszarach przyrodniczo cennych*. Greifswald – Szczecin: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Bąk, I., Zbaraszewski, W. (2014). Woliński Park Narodowy według opinii mieszkańców Szczecina. Analiza statystyczna. *Folia Pomer. Univ. Technol. Stetin. Oeconomica*, 74, 29–40.
- Beeco, J.A., Hallo, J.C. (2014). GPS tracking of visitor use: factors influencing visitor spatial behavior on a complex trail system. *Journal of Park and Recreation Administration*, 32(2), 43–61.
- Bielański, M., Taczanowska, K., Muhar, A., Adamski, P., González, L.-M., Witkowski, Z. (2018). Application of GPS tracking for monitoring spatially unconstrained outdoor recreational activities in protected areas – A case study of ski touring in the Tatra National Park, Poland. *Applied Geography*, 96, 51–65. doi: 10.1016/j.apgeog.2018.05.008
- Bołoz, G., Jucha, W. (2016). Rozkład przestrzenny ruchu turystycznego na szlakach pieszych w Pienińskim Parku Narodowym (Monitoring Studenckiego Koła Naukowego Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie w latach 2007–2012). *Pieniny – Przyroda i Człowiek*, 14, 133–143.
- Buchwał, A., Fidelus, J. (2010). Monitoring ruchu turystycznego przy użyciu czujników ruchu na przykładzie Tatrzańskiego i Babiogórskiego Parku Narodowego. W: Z. Krzan (red.), *Nauka a zarządzanie obszarem Tatr i ich otoczeniem*, t. 3, *Człowiek i środowisko*. Zakopane: Tatrzański Park Narodowy, 45–46.
- Cessford, G., Muhar, A. (2003). Monitoring options for visitor numbers in national parks and natural areas. *Journal for Nature Conservation*, 11(4), 240–250. doi: 10.1078/1617-1381-00055
- Czarnecki, K. (2009). Atrakcyjność turystyczna i ruch turystyczny w parkach narodowych województwa podlaskiego. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*, 73, 165–175.
- Czochoński, J.T., Szydarowski, W. (2000). Diagnoza stanu i zróżnicowanie przestrzenno-czasowe użytkowania szlaków turystycznych w TPN. W: J.T. Czochoński, D. Borowiak (red.), *Z badań geograficznych w Tatrach Polskich. 25-lecie badań Uniwersytetu Gdańskiego (1974–1999)*. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 207–228.
- Czochoński, J.T. (2002). Ruch turystyczny w Tatrzańskim Parku Narodowym. W: J. Partyka (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*. Ojców: Ojcowski Park Narodowy, 385–404.
- Driml, S., Brown, R., Moreno Silva, C. (2020). Estimating the value of national parks to the Queensland economy. *Discussion Paper Series*, 636.
- Driml, S., McLennan, C. (2010). *Handbook on Measuring the Economic Value of Tourism to National Parks*. Gold Coast: CRC for Sustainable Tourism.
- Dzioban, K. (2013). Wielkość ruchu turystycznego w Kampinoskim Parku Narodowym. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, 37(4), 90–96.
- Eagles, P.F.J., McCool, S.F. (2002). *Tourism in national parks and protected areas: planning and management*. CABI. doi: 10.1079/9780851995892.0000
- Eagles, P.F.J. (2002). Tourism use measurement and reporting in parks and protected areas. *Parks*, 12(1), 3–10.
- Hibner, J. (2014). Monitoring ruchu turystycznego w rejonie Kasprowego Wierchu – metody i problem badawcze. W: P. Krąż (red.), *Współczesne problemy i kierunki badawcze w geografii*, t. 2. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, 33–47.
- Hibner, J., Chlipała B. (2015). Natężenie ruchu turystycznego w rejonie Kasprowego Wierchu na podstawie analizy zdjęć. W: A. Chrobak, T. Zwijacz-Kozica (red.), *Nauka Tatrom. Materiały V Konferencji „Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a Człowiek”*, t. 3, *Człowiek i Środowisko*. Zakopane: Wydawnictwa Tatrzańskiego Parku Narodowego, 55–61.

- Hibner, J. (2013). Struktura ruchu turystycznego w polskich górskich parkach narodowych należących do sieci „Człowiek i Biosfera”. W: P. Krąż, J. Hibner, J. Koj, J. Balon (red.), *Współczesne problemy i kierunki badawcze w geografii*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, 73–88.
- Hornback, K.E., Eagles, P.F.J. (1999). *Guidelines for public use measurement and reporting at parks and protected areas*. Gland: IUCN.
- Jankowski, I. (2005). Natężenie i struktura ruchu turystycznego na szlakach Świętokrzyskiego Parku Narodowego. W: A. Hibszer, J. Partyka (red.), *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony. Konflikty człowiek – przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce*. Katowice [Sosnowiec – Ojców]: Polskie Towarzystwo Geograficzne – Oddział Ojców, Ojcowski Park Narodowy, 373–384.
- Jastrzębski, C. (2009). Ruch turystyczny w Świętokrzyskim Parku Narodowym. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 23(4), 199–205.
- Jodłowski, M. (2020). *Udostępnianie górskich parków narodowych w Europie*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.
- Kajala, L., Almik, A., Dahl, R., Dikšaitė, L., Erkkonen, J., Fredman, P., Jensen, F.S., Karoles, K., Sievänen, T., Skov-Petersen, H., Vistad, O.I., Wallsten, P. (2007). *Visitor monitoring in nature areas – a manual based on experiences from the Nordic and Baltic countries*. Stockholm: TemaNord, Swedish Environmental Protection Agency.
- Kiryłuk, H., Borkowska-Niszczota, M. (2009). Ocena atrakcyjności walorów turystycznych Biebrzańskiego Parku Narodowego w świetle badań ankietowych. *Ekonomia i Zarządzanie*, 1(1), 63–87.
- Krakowiak, B. (2000). Charakterystyka ruchu turystycznego w parkach narodowych Karpat Zachodnich – typy funkcjonalne parków. *Turyzm*, 10(1), 5–37. doi: 10.18778/0867-5856.10.1.01
- Kurek, W., Mika, M. (2007). Turystyka jako przedmiot badań naukowych. W: W. Kurek (red.), *Turystyka*. Warszawa: PWN, 11–49.
- Leung, Y.-F., Spenceley, A., Hvenegaard, G., Buckley, R. (red.). (2018). *Tourism and visitor management in protected areas. Guidelines for sustainability. Best Practice Protected Area Guidelines*. Gland: IUCN.
- Lockwood, M., Worboys, G.L., Kothari, A. (red.). (2012). *Managing protected areas: a global guide*. London Sterling: Earthscan.
- Matczak, A. (2002). Metodyka badań ruchu turystycznego na obszarach chronionych. W: J. Partyka (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*. Ojców: Ojcowski Park Narodowy, 17–22.
- Matuszewska, D. (2002). Ochrona przyrody a turystyka w Słowińskim Parku Narodowym w opiniach turystów i rekreantów. W: J. Partyka (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*. Ojców: Ojcowski Park Narodowy, 351–372.
- Mayer, M., Zbaraszewski, W., Pieńkowski, D., Gach, G., Gernert, J. (2019). *Cross-border tourism in protected areas. Potentials, pitfalls and perspectives*. Cham: Springer.
- Miedzińska, I. (2002). Park narodowy w świadomości przyszłych operatorów turystyki. Perspektywa Poznania. W: J. Partyka (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*. Ojców: Ojcowski Park Narodowy, 133–140.
- Mika, M., Pawlusiński, R., Zawilińska, B. (2015). *Park narodowy a gospodarka lokalna. Model relacji ekonomicznych na przykładzie Babiogórskiego Parku Narodowego*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Mika, M., Zawilińska, B. (2016). Przestrzeń chroniona parku narodowego jako czynnik atrakcyjności turystycznej i lokalnego rozwoju turystyki. Przykład regionu Babiej Góry. *Prace i Studia Geograficzne*, 61(3), 85–94.
- Mroczka, A., Krauz, K. (2010). Dobowa struktura frekwencji turystów w Magurskim Parku Narodowym. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 27, 469–472.
- Muhar, A., Arnberger, A., Brandenburg, Ch. (2002). Methods for visitor monitoring in recreational and protected areas: an overview. W: A. Arnberger, Ch. Brandenburg, A. Muhar, (red.), *Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas. Conference Proceedings*. Vienna: Bodenkultur University, 1–6.
- Nitkiewicz-Jankowska, A. (2012). Oferta turystyczna parków narodowych jako ważny czynnik rozwoju krajowego ruchu turystycznego. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 84, 511–525.

- Ochrona środowiska 2020. (2020, 30 listopada). GUS. Pozyskano z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/srodowisko-energia/srodowisko/ochrona-srodowiska-2020,1,21.html> (dostęp: 19.08.2021)
- Panasiuk, D. (2001). Wycena środowiska metodą kosztów podróży w praktyce. Wartość turystyczna Pienińskiego Parku Narodowego. W: F. Piontek (red.), *Ekonomia a rozwój zrównoważony*, t. 2, *Wdrażanie*. Białystok: Wydawnictwo „Ekonomia i Środowisko”, 264–277.
- Parzych, K. (2014). Wybrane cechy ruchu turystycznego w Słowińskim Parku Narodowym na podstawie badań ankietowych. *Journal of Health Sciences*, 4(13), 246–256. doi: 10.5281/zenodo.14874
- Pociask-Karteczka, J., Baścik, M., Czubernat, S. (2007). Ruch turystyczny w Tatrzańskim Parku Narodowym w latach 1993–2005. W: W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.
- Popko-Tomasiewicz, K. (2002). Ruch turystyczny w Gorczańskim Parku Narodowym. W: J. Partyka (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*. Ojców: Ojcowski Park Narodowy, 219–230.
- Prędko, R. (1999). Monitoring dynamiki ruchu turystycznego – ocena funkcjonowania punktów kontrolnych BdPN za lata 1997–1999. *Roczniki Bieszczadzkie*, 8, 333–342.
- Prędko, R. (2012). Ruch turystyczny w Bieszczadzkim Parku Narodowym w latach 2009–2011. *Roczniki Bieszczadzkie*, 20, 358–377.
- Prędko, R., Demko, T. (2015). Ruch turystyczny w Bieszczadzkim Parku Narodowym w latach 2012–2014. *Roczniki Bieszczadzkie*, 23, 367–385.
- Prędko, R., Demko, T. (2018). Ruch turystyczny w Bieszczadzkim Parku Narodowym w latach 2015–2017. *Roczniki Bieszczadzkie*, 26, 249–266.
- Prószyńska-Bordas, H. (2008). Cechy ruchu turystycznego w Parku Narodowym Gór Stołowych i ich przemiany w okresie dziesięcioletnim w świetle badań ankietowych. *Turystyka i Rekreacja*, 4, 19–28.
- Prószyńska-Bordas, H. (2013). Organizacja turystyki w parkach narodowych w opinii odwiedzających. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, 34(1), 207–216.
- Prószyńska-Bordas, H. (2017). Visitor segmentation in the national parks based on motivations and benefits obtained during the stay. *Ekonomia i Środowisko*, 2(61), 149–162.
- Prószyńska-Bordas, H. (2010). Korzystanie z oferty edukacyjnej wybranych parków narodowych przez młodzież i dorosłych w świetle badań ankietowych. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, 1(24), 108–122.
- Riungu, G.K., Peterson, B.A., Beeco, J.A., Brown, G. (2019). Understanding visitors' spatial behavior: a review of spatial applications in parks. *Tourism Geographies*, 20(5), 833–857. doi: 10.1080/14616688.2018.1519720
- Rogowski, M. (2015). Preferencje turystów w Polskich Karkonoszach jako podstawa tworzenia produktu turystycznego obszaru. *Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu*, 50, 152–163.
- Rogowski, M. (2018a). Czasoprzestrzenny rozkład ruchu turystycznego na szczycie Śnieżki w 2015 r. *Prace Geograficzne*, 154, 107–125.
- Rogowski, M. (2018b). System monitoringu ruchu turystycznego (SMRT) w Parku Narodowym Gór Stołowych dla potrzeb badań przestrzeni turystycznej. *Prace i Studia Geograficzne*, 63(3), 153–172.
- Rogowski, M. (2020). Monitoring System of tourist traffic (MSTT) for tourists monitoring in mid-mountain national park, SW Poland. *Journal of Mountain Science*, 17(8), 2035–2047. doi: 10.1007/s11629-019-5965-y
- Rogowski, M., Małek, B. (2016). Monitoring ruchu turystycznego w Parku Narodowym Gór Stołowych – założenia projektu i wstępne wyniki badań. W: Z. Młynarczyk, A. Zajadacz (red.), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Turystyka przyrodnicza i uwarunkowania jej rozwoju*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 79–97.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 18 marca 2013 roku w sprawie parków narodowych lub niektórych ich obszarów, gdzie za wstęp pobiera się opłaty. Dz.U. 2013 poz. 400.
- Semczuk, M., Majewski, K., Gil, A. (2014). Uwarunkowania i kierunki zmian ruchu turystycznego w Gorczańskim Parku Narodowym. *Ochrona Beskidów Zachodnich*, 5, 47–60.

- Semczuk, M. (2012). Ruch turystyczny w Gorceńskim Parku Narodowym. *Ochrona Beskidów Zachodnich*, 4, 98–110.
- Skawiński, P. (2010). Zarządzanie ruchem turystycznym w Tatrzańskim Parku Narodowym. *Folia Turistica*, 22, 25–34.
- Sokół, J.L. (2012). Działalność gospodarstw agroturystycznych na obszarze Narwiańskiego Parku Narodowego w ocenie turystów i ich nowe wyzwania. *Ekonomia i Zarządzanie*, 4(3), 118–128.
- Spenceley, A., Schägner, J.P., Engels, B., Cullinane Thomas, C., Engelbauer, M., Erkkonen, J., Job, H., Kajala, L., Majewski, L., Mayer, M., Metzler, D., Rylance, A., Scheder, N., Smith-Christensen, C., Souza, T.B., Woltering, M. (2021). *Visitors count! Guidance for protected areas on the economic analysis of visitation*. United Nations Educational. Paris – Bonn: Scientific and Cultural Organization, German Federal Agency for Nature Conservation.
- Spychała, A., Graja-Zwolińska, S. (2014). Monitoring ruchu turystycznego w parkach narodowych. *Barometr Regionalny. Analizy i prognozy*, 4(38), 171–177.
- Stamberger, L., van Ripper, C.J., Keller, R., Brownlee, M., Rose, J. (2018). A GPS tracking study of recreationists in an Alaskan protected area. *Applied Geography*, 93, 92–102. doi: 10.1016/j.apgeog.2018.02.011
- Stynes, D.J., Propst, D.B., Chang, W.H., Sun, Y. (2000). *Estimating regional economic impacts of park visitor spending: Money Generation Model Version 2 (MGM2)*. Michigan: Department of Park, Recreation and Tourism Resources, Michigan State University.
- Taczanowska, K., Zięba, A., Brandenburg, C., Muhar, A., Preisel, H., Zięba, S., Krzeptowski, J., Hibner, J., Makaruk, W., Sostmann, H., Latosińska, B., Graf, C., Benitez, R., Bolos, V., Gonzalez, L.M., Garcia, X., Toca-Herra, J.L., Ziobrowski, S. (2015). Czasoprzestrzenny rozkład ruchu w rejonie kopuły Kasprowego Wierchu w sezonie letnim 2014. W: A. Chrobak, T. Zwijacz-Kozica (red.), *Nauka Tatrom*, t. 3, *Człowiek i Środowisko*. Zakopane: Wydawnictwa Tatrzańskiego Parku Narodowego, 127–136.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880 z późn. zm.
- Vuorio, T., Emmelin, L., Sandell, K. (2003). *Methods for monitoring outdoor recreation and tourism in large nature areas – the case of Södra Jämtlandsfjällen*. Östersund: ETOUR.
- Walas, B. (red.). (2019). *Model optymalizacji funkcjonowania parków narodowych w Polsce w otoczeniu społeczno-gospodarczym*. Sucha Beskidzka: Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii.
- Warcholik, W., Majewski, K., Kiszka, K. (2010a). Ruch turystyczny w Pienińskim Parku Narodowym. *Pieniny – Przyroda i Człowiek*, 11, 149–156.
- Warcholik, W., Semczuk, M., Baranowski, M. (2010b). Monitoring ruchu turystycznego w Pienińskim Parku Narodowym. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 93, 49–57.
- Watson, A.E., Cole, D.N., Turner, D.L., Reynolds, P.S. (2000). *Wilderness recreation use estimation: a handbook of methods and systems*. Ogden: Rocky Mountain Research Station, Forest Service, US Department of Agriculture. doi: 10.2737/RMRS-GTR-56
- Wieniawska-Raj, B. (2007). Dynamika ruchu turystycznego w Karkonoskim Parku Narodowym. *Opera Corcontica*, 44(2), 593–602.
- Wieniawska, B. (2004). Socjologiczna analiza ruchu turystycznego na terenie Karkonoskiego Parku Narodowego. *Opera Corcontica*, 41, 537–544.
- Wrona, J. (1983). Ruch turystyczny w Bieszczadach. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, 163, 169–205.
- Zbaraszewski, W. (2017). Regionalne efekty ekonomiczne z turystyki w parkach narodowych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 478, 455–462.
- Zwijacz-Kozica, T., Zięba, S., Grocholski, Sz. (2015). Okiem, obiektywem, czy czujnikiem: czym badać ruch turystyczny? W: A. Chrobak, T. Zwijacz-Kozica (red.), *Nauka Tatrom*, t. 3, *Człowiek i Środowisko*. Zakopane: Wydawnictwa Tatrzańskiego Parku Narodowego, 147–152.
- Zydroń, A., Pruchlat, O. (2014). Określenie społecznej wartości Wielkopolskiego Parku Narodowego metodą kosztów podróży. *Barometr Regionalny. Analizy i prognozy*, 4(38), 155–164.
- Żyto, A. (2019). Charakterystyka turystów odwiedzających Woliński Park Narodowy. W: A. Niezgoda, Ł. Nawrot (red.), *Kierunki rozwoju współczesnej turystyki*. Poznań – Kraków: Wydawnictwo Proksenia, 95–107.

- Żyto, A., Gręda, P., Mastalerz, K. (2019). Profil współczesnego turysty w Parku Narodowym Gór Stołowych – na podstawie badań sondażowych z lat 2015–2018. W: A. Niezgoda, Ł. Nawrot (red.), *Kierunki rozwoju współczesnej turystyki*. Poznań – Kraków: Wydawnictwo Proksenia, 81–94.
- Żyto, A., Rogowski, M. (2018). Profil turysty odwiedzającego Karkonoski Park Narodowy. W: P. Gryszel, *Spojrzenie na współczesną turystykę*. Wrocław: Uniwersytet Ekonomiczny, 166–180.

Publikacja została sfinansowana ze środków subwencji przyznanej Uniwersytetowi Ekonomicznemu w Krakowie.

Bernadetta Zawilińska, dr, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Studiów Miejskich, Katedra Geografii Społeczno-Ekonomicznej. Doktor nauk o Ziemi w zakresie geografii, absolwentka studiów magisterskich i doktoranckich w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Obecnie adiunkt w Katedrze Geografii Społeczno-Ekonomicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Specjalizuje się w problematyce rozwoju społeczno-ekonomicznego w skali lokalnej i regionalnej, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień związanych z turystyką. Badania koncentruje zwłaszcza na terenach cennych przyrodniczo, studiując ich wpływ na rozwój lokalny, zagadnienia związane z zarządzaniem tymi terenami oraz rozwojem turystyki.

Bernadetta Zawilińska, PhD, Cracow University of Economics, Collegium of Economy and Public Administration, Institute of Spatial Development and Urban Studies, Department of Social and Economic Geography. Doctor of Earth Sciences in Geography (graduate of the Jagiellonian University in Krakow), currently assistant professor of the Department of Socio-Economic Geography at the Cracow University of Economics. She specialises in research on local and regional development, with particular interest in tourism development. She focuses her attention especially on naturally valuable areas, studying their impact on the local economy, issues of management of these areas and tourism development.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4291-4519>

Adres/address:

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Instytut Gospodarki Przestrzennej i Studiów Miejskich
Katedra Geografii Społeczno-Ekonomicznej
ul. Rakowicka 27
31-510 Kraków
e-mail: bernadetta.zawilinska@uek.krakow.pl